

Cuprins

Un secol de surprize geopolitice, politizare constantă și modernizare în zigzag. Ce ar fi trebuit să învățăm din ultimul secol, dar nu am făcut-o? (<i>Adrian Cioroianu</i>)	7
Românii și legea – un centenar de relație complicată (<i>Cristina Diac</i>) . . .	79
Ce putem învăța din Unirea Basarabiei cu România? (<i>Igor Cașu</i>).	95
Ce lecții tragem din școlarizarea minorităților din Basarabia interbelică? (<i>Petru Negură</i>)	105
Morala (ne)învățată a Unirii Basarabiei cu România (<i>Sergiu Musteață</i>).	117
Cum a apărut Partidul Comunist din România și cum a reacționat guvernul de la București – certitudini și contradicții (<i>Gheorghe Onișoru</i>).	135
O explicație (și o structură) a „problemei maghiare” (<i>Bakk Miklós</i>). . . .	145
Sfârșitul unei utopii. De ce a căzut socialismul românesc? (<i>Dorel Dumitru Chirișescu</i>).	159
De ce ne-am modernizat, totuși, mai târziu decât alții? Cum s-a ajuns la 1918 și ce datorii avem încă (<i>Victor Neumann</i>)	177
Când și cum a început criza demografică în România. Anchete demografice din anii 1960 (<i>Corina Doboș</i>)	189
Lungul drum al egalității dintre femeie și bărbat. Evoluția drepturilor și reprezentării politice feminine în România (1918-2018) (<i>Luciana M. Jinga</i>)	203
Istoria romilor din România la bilanț – incluziunea socială și „proiectul identitar rom” (<i>Claudia Anamaria Iov</i>).	217

Ce înseamnă în România <i>a fi profesor universitar</i> ? Despre valențele elitei universitare locale (<i>Lucian Nastasă-Kovács</i>)	235
Cum a funcționat învățământul superior românesc în ultimul secol? Evoluții și perspective ale unei lumi în mișcare (<i>Matei Gheboianu</i>)	257
Vorba zboară, scrisul rămâne. Arhive, stat și bună guvernare (într-o perspectivă centenară) (<i>Alina Pavelescu</i>)	273
De la „Armata nu rentează!” la „Armata e cu noi!”. Un secol de reforme și adaptări în instituția apărării (<i>Florin Șperlea</i>).....	285
Spune-mi cu cine te aliezi ca să-ți spun cine ești: un secol de parteneriate, în numele securității. România – de la Marea Unire până la integrarea în binomul de securitate NATO-UE (<i>Șerban Filip Cioculescu</i>)	299
Despre cum ne-am imaginat trecutul și cum l-am livrat copiilor. Ultimii 100 de ani de bandă desenată istorică în România (<i>Dodo Niță</i>)	327

Adrian Cioroianu
(editor)

UN CENTENAR
și mai multe teme pentru acasă



Ce au învățat și ce nu au învățat românii
din ultimul secol de istorie

POLIROM
2018

Sub influența Revoluției Ruse s-au aflat și evenimentele din Basarabia. Astfel, cu prilejul primei ședințe a Sfatului Țării din 21 noiembrie 1917, Ion Inculeț vorbea doar despre faptul că Basarabia trebuie să devină republică democratică, parte a unei „Republici mari rusești, federative și democratice”. De asemenea, necesitatea ca Sfatul Țării să organizeze alegeri pe baza votului universal, precum și legiferarea urgentă a unei reforme agrare erau considerate priorități⁴.

În același spirit se înscrie și proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, la 2/15 decembrie 1917⁵. În Declarația Sfatului Țării adoptată cu acest prilej, după ce se arăta că noul stat va fi parte componentă a viitoarei Republici Federale Ruse, era trasat un program de reforme. Era vorba despre votul universal, reforma agrară fără despăgubire, apărarea libertăților câștigate prin revoluție, acordarea de drepturi minorităților naționale și altele⁶.

Existența tânărului stat era însă pusă în pericol de bandele înarmate ale fostei armate țariste, motiv pentru care s-a solicitat sprijinul României. Răspunzând, guvernul Ionel Brătianu a decis ca Divizia 11 condusă de generalul Ernest Broșteanu să treacă Prutul pe 26 decembrie 1917/8 ianuarie 1918. Efectul imediat a fost retragerea trupelor rusești peste Nistru⁷.

Păstrarea drepturilor și libertăților câștigate după Revoluția Rusă apare și în Rezoluția Blocului Moldovenesc din 27 martie/9 aprilie 1918 privind unirea Basarabiei cu România. Practic, erau puse 11 condiții, între care amintim menținerea Sfatului Țării pentru a definitiva reforma agrară, păstrarea autonomiei provinciale, scop în care va fi aleasă o Dietă pe baza votului universal, acordarea de drepturi minorităților, garantarea libertăților fundamentale ale omului⁸.

Legea a fost publicată în *Monitorul Oficial* la 19 iulie 1917; ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 29/1917, ff. 1-11.

4. *Ibidem*, dosar 37/1917, ff. 1-32.

5. Mihail Bruhis, *Rusia, România și Basarabia. 1812. 1918. 1924. 1940*, Universitas, Chișinău, 1992, p. 186.

6. Ion Constantin, Ion Negrei, *Pantelimon Halippa, apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*, Notograf Prim, Chișinău, 2013, pp. 185-187.

7. Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice, 1917-1934*, Prut Internațional, Chișinău, 2003, p. 24. Vezi și ANIC, fond Ion Pelivan, dosar 144, ff. 2-8.

8. ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 30/1918, ff. 2-3.

Potrivit însemnărilor lui Alexandru Boldur, din vara anului 1918, pe baza actului de unire, Sfatul Țării a ales o comisie constituțională cu scopul de a elabora un proiect de Constituție a Basarabiei. „Punctul de plecare pentru aceasta a fost faptul că unirea a fost condiționată. Reprezentanții Basarabiei din acel timp se temeau ca nu cumva contopindu-se cu restul țării să piardă libertățile dobândite în timpul revoluției”, sublinia Boldur. Astfel a rezultat un proiect în limba rusă, în 11 părți, care prevedea, între altele, o parte declarativă, urmată de precizări privind teritoriul, puterile legislativă, executivă, judecătorească, administrația, biserica, armata, educația⁹. Abia după sfârșitul războiului, în decembrie 1918, Sfatul Țării va declara că renunță la toate condițiile puse cu prilejul unirii cu România.

Dacă în cazul unirii cu Bucovina Moțiunea adoptată de Congresul General întrunit la Cernăuți, pe 15/28 noiembrie 1918, prevedea „Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”¹⁰, în privința Transilvaniei au apărut din nou o serie de puncte pe care guvernul de la București trebuia să le accepte.

Astfel, pe 18 noiembrie/1 decembrie 1918, Rezoluția Marii Adunări de la Alba Iulia vorbea despre păstrarea unei autonomii teritoriale până la alegerea Constituantei în România reîntregită, pe baza votului universal, precum și despre garantarea drepturilor și libertăților fundamentale pentru toți locuitorii provinciei¹¹. Cu toate acestea, la începutul anului 1919, guvernul român se afla în fața unei misiuni care în urmă cu un an părea doar un vis frumos – recunoașterea granițelor noului stat național la Conferința de pace de la Paris.

În același timp, România se afla în prima linie a statelor amenințate de noua ideologie de tip bolșevic propagată de la Moscova. Tocmai în scopul concertării acțiunilor extremei stângi pe plan internațional, pe 24 ianuarie 1919 a fost lansată invitația pentru primul Congres al Internaționalei Comuniste. Motivația era clară:

9. Biblioteca Academiei Române, fond Manuscrise, cota A 2110, ff. 1-37.

10. ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, vol. I, dosar 17/1918-1919, ff. 1-22.

11. Dumitru Preda, Ioan Chiper, Alexandru Ghișa (editori), *România la Conferința de pace de la Paris (1919-1920). Documente diplomatice*, vol. I, 1 decembrie 1918 – 28 iunie 1919, Semne, București, 2010, doc. 1.

„În timpul războiului a apărut cu claritate nu numai că vechile partide socialiste și social-democrate, și împreună cu ele Internaționala a doua, au devenit falimentare, nu doar pentru că elementele de centru ale vechii social-democrații sunt incapabile pentru o acțiune revoluționară pozitivă, ci și pentru că liniile directoare ale unei acțiuni revoluționare internaționale sunt clar definite. Impactul gigantic al revoluției mondiale ridică constant noi probleme, pericolul pe care îl reprezintă pentru revoluție alianța statelor capitaliste, care s-au grupat împotriva revoluției sub lozinca Ligii Națiunilor, încercările partidelor social-trădătoare de a se uni, amnistindu-se unul pe altul pentru a apăra guvernele și burghezia lor, pentru a înfrânge din nou clasa muncitoare; în cele din urmă, foarte bogata experiență revoluționară câștigată deja și internaționalizarea întregii mișcări revoluționare ne îndeamnă să luăm inițiativa să punem ordine în lucruri convocând congresul internațional al partidelor muncitorești revoluționare”¹².

La fel și scopul principal: „Sarcina proletariatului este acum să preia puterea imediat. Preluarea puterii înseamnă distrugerea aparatului de stat al burgheziei și organizarea unui nou aparat al puterii proletariatului. Acest nou aparat al puterii trebuie să impună dictatura proletariatului”¹³.

Printre partidele invitate la Congresul de constituire a Internaționalei a III-a Comuniste, desfășurat la Moscova între 2 și 6 martie 1919, s-a numărat și Partidul Social Democrat Român. În discursul inaugural, Lenin a subliniat că, după victoria bolșevicilor în Rusia, un model pentru instaurarea dictaturii proletariatului îl constituia tocmai modelul sovietic. La 4 martie, liderul sovietic vorbea în fața participanților despre raportul dintre democrația burgheză și dictatura proletariatului: „Dictatura proletariatului este similară dictaturii altor clase. (...) Distincția fundamentală între dictatura proletariatului și cea a altor clase (...) constă în faptul că dictatura moșierilor și a burgheziei era o suprimare forțată a rezistenței majorității populației, în timp ce dictatura proletariatului este o suprimare forțată a rezistenței exploatatorilor, care constituie o minoritate nesemnificativă a populației”¹⁴.

Momentul ales pentru înființarea Cominternului era unul bine justificat de starea revoluționară din Europa, generată de criza de la

12. <http://marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/app04.htm>.

13. *Ibidem*.

14. *Ibidem*.

finele Primului Război Mondial. Mai mult, se părea că și Statele Unite traversează o perioadă de criză după greva generală a muncitorilor de la Seattle la care au participat peste 65.000 de manifestanți, vorbindu-se deja despre „panica roșie”¹⁵.

România nu făcea excepție. O puternică mișcare grevistă lovise Bucureștiul pe 13 decembrie 1918, iar la începutul anului următor ministrul de Interne, George Mârzescu, telegrafia prefecturilor din țară pentru a atrage atenția asupra apariției unui manifest intitulat *Trăiască Socialismul*: „Acest manifest însă are un caracter și mai grav decât cele precedente pentru că este adresat direct soldaților și îndeamnă în sensul bolșevicilor ruși la revoluția politică și socială prin desorganizarea armatei și solidarizarea maselor populare”¹⁶.

Este perioada în care aripa stângă a Partidului Social Democrat va lansa chiar un *Program al Partidului Comunist din România*. Documentul le cere aderenților să se organizeze în comitete orășenești și comunale, pe bazele muncii conspirative. Urmau să funcționeze patru organizații regionale, pentru Basarabia la Chișinău, pentru Transilvania la Cluj, pentru Banat la Timișoara și pentru Vechiul Regat la București. Un secretariat central avea misiunea de a organiza întreaga activitate.

Comuniștii credeau că în scurt timp vor fi create condițiile pentru preluarea puterii prin forță, motiv pentru care în fiecare localitate trebuia să se organizeze depozite de arme pentru gărzile roșii, să se ducă o intensă propagandă în armată, dar și să se formeze „comitete teroriste compuse din membrii cei mai curajoși și hotărâți, care nu vor întreprinde însă nicio acțiune fără indicația comitetului regional local sau central”¹⁷.

15. Pierre Sicard, *Chronologie des Etats-Unis*, Points, Paris, 2011, p. 149. Bertrand Russell vizitează Rusia sovietică între 11 și 26 iunie 1920. Deși adept convins al ideii că zilele capitalismului sunt numărate, revenit de la Moscova se îndoiește că modelul sovietic pentru construirea unei noi societăți este cel bun – François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, traducere de Emanoil Marcu și Vlad Russo, Humanitas, București, 1996, p. 106. O experiență similară va trăi și Romain Rolland peste câțiva ani – Romain Rolland, *Voyage à Moscou (juin-juillet 1935)*, Albin Michel, Paris, 1992.

16. ANIC, fond Documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român și a organizațiilor de masă revoluționare, dosar 4, ff. 1-8.

17. *Ibidem*, dosar 1, ff. 35-36.

Situația din Ungaria, acolo unde pentru 133 de zile a fost proclamată o Republică a Sfatului, era un bun model. În țara vecină, pe 21 martie 1919, un regim bolșevic avându-l drept om forte pe Béla Kun era instalat la putere, dând frisoane întregii Europe, mai ales că pe 24 iunie fusese adoptată chiar o Constituție de inspirație sovietică¹⁸. Acționând la dorința Antantei, guvernul român a trimis armata, care a intrat în Budapesta pe 4 august 1919, forțând căderea regimului comunist¹⁹.

Pentru România, principala „poartă” prin care se infiltrau agenții Moscovei rămânea Basarabia. O sinteză a Poliției de Siguranță din iunie 1920 relevă existența unei mișcări bolșevice destul de puternice între Prut și Nistru, oferind și explicații plauzibile pentru această situație:

„Starea de lucruri din Basarabia continuă a fi îngrijorătoare. Mișcarea bolșevică revoluționară, cu toate descoperirile făcute, cu toate că autorii au primit pedepse destul de aspre din partea Curților Marțiale, totuși ea n-a încetat și are tendința de a progresa.

Motivul pentru care această mișcare nu se va opri este că ea pornește dintr-o puternică organizație rusă, care vede în România, și în special în Basarabia, prima etapă a pătrunderii mișcării bolșevice în peninsula Balcanică și Europa Centrală și înfăptuirii confederației sovietice balcanice, confederație hotărâtă în mod definitiv de dr. Rakovsky, după cum se va vedea în mersul expunerii noastre.

Întreaga campanie bolșevică ce se duce cu atâta persistență nu este o mișcare basarabeană propriu-zisă, ci una pur rusească, condusă de elemente venite din Rusia și susținute moralicește, cât și materialicește de conducătorii ruși ai Internaționalei III.

Ceea ce ajută mult această propagandă în Basarabia este faptul că populația basarabeană a cunoscut ideile bolșevice încă din timpul când această provincie nu era alipită la România, atunci când aceste idei dădeau numai promisiuni de fericire generală, prin egalitate, împărțirea terenurilor, domnia lucrătorilor și țăranilor săraci, dintre care unele s-au și înfăptuit înainte de intrarea armatei române, precum a fost aceea a împărțirii gratuite a pământurilor”²⁰.

18. Gheorghe Onișoru, *Istoria lumii contemporane de la Revoluția Bolșevică până în zilele noastre (1917-2015)*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, p. 27.

19. Armata română s-a retras din Budapesta pe 14 noiembrie 1919.

20. ANIC, fond Casa Regală, miscelane, dosar 312, ff. 1-61.

Un succes pentru mișcarea de stânga din România avea să-l constituie desfășurarea primei greve generale între 20 și 28 octombrie 1920²¹, eveniment ce avea să preceadă afilierea comuniștilor români la Internaționala a III-lea. În perioada 31 ianuarie – 3 februarie 1921, la București a avut loc Consiliul General al Partidului Social Democrat, chestiunea centrală fiind legată de raporturile cu Cominternul.

După dezbateri aprinse la vot, au fost puse trei moțiuni. Cea de dreapta a întrunit opt voturi, documentul propus de centriști a adunat 12 opțiuni, în timp ce stânga a triumfat cu 18 susținători. În fața acestui rezultat, Iosif Jumanca (reprezentantul drepteii) a anunțat că

21. Un raport al Siguranței din 6 martie 1921 surprinde frământările prin care treceau membrii Partidului Social Democrat:

*„Intențiunile socialiștilor în vederea afilierii
la Internaționala III și hotărârile consiliului general*

Greva generală din cursul lunii octombrie, pusă la cale de conducătorii partidului socialist a arătat intelectualilor ce intraseră în această mișcare cu intenția de a lua parte la viitoarele transformări sociale, tendințele urmărite de anumite persoane. Aceasta a făcut ca mulți intelectuali dezgustați de cele ce se puneau la cale să se retragă din partid.

Odată cu intelectualii, majoritatea lucrătorilor conștienți sub presiunea autorităților și sub amenințarea Curților Marțiale, văzând greșelile comise de conducătorii mișcării, care transformaseră greva într-o amenințare permanentă a guvernelor, au încetat de a mai fi înregimentați și nici nu și-au plătit cotizațiile la sindicatele respective.

De la această grevă în partidul socialist nu au mai rămas decât extremiștii, care prin trecutul lor în mișcare nu au făcut altceva decât să propage ideile extremiste, care după ei vor asigura transformarea socială.

Dacă înaintea grevei generale s-ar fi ținut Congresul socialist, era sigur că extremiștii ar fi fost puși în minoritate, însă astăzi când ei conduc de fapt partidul și după felul cum consiliul general și comisia generală a aranjat lucrurile, este cert că vor obține majoritatea și vor pregăti viitorul congres conform vederilor lor.

Ajutați de această stare de lucruri, faptele se vor petrece contrar vederilor muncitorimii și viitorul Congres pregătit de extremiști cu oamenii lor vor decide afilierea la Internaționala III.

În felul acesta muncitorimea din întreaga Românie se va compromite și va fi arătată ca contaminată de bolșevism” – ANIC, fond Documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român și a organizațiilor de masă revoluționare, dosar 7914, ff. 31-38.

„În lumea militarilor de carieră există o vorbă: «Amatorii discută mai ales despre strategie, dar profesioniștii sunt mult mai atenți la logistică». Încerc, în acest volum, să pun în discuție atât perioada de dinainte de 1918 (pentru a înțelege cum s-a ajuns la Marea Unire), cât și pe cea de *după*, către noi. Volumul a plecat dintr-o simplă constatare: am avut revelația, pe care probabil și alți români au avut-o înaintea mea, că la noi nu *strategii* lipsesc, ci responsabili cu *logistica*.

Românii, de cel puțin o sută de ani, au un apetit real de a vorbi despre viitor, dar planurile au fost cel mai adesea programe politice de partid. Drept urmare, am avut partide care au arătat constant un viitor mai bun decât prezentul (de genul: «să dăm drept de vot tuturor românilor», «să dăm pământ tuturor românilor», «să căutăm lumina de la capătul tunelului» etc., spuse într-o formă sau alta), iar dictaturile mai lungi sau mai scurte prin care am trecut ne-au semnalat că viitorul este la *un sacrificiu sau două distanță* și că este incomparabil mai bun decât trecutul și prezentul la un loc.

Deși nu epuizează lista domeniilor care s-ar preta unei analize *centenare*, acest tom acoperă o sferă amplă – de la armată la școală, de la arhive istorice la planificare strategică, de la benzi desenate la practica guvernării.”

Adrian Cioroianu



ADRIAN CIOROIANU, doctor în istorie, este profesor la Facultatea de Istorie din cadrul Universității din București și ambasador al României la UNESCO. Este realizatorul unor emisiuni cu tematică istorică difuzate de TVR, între care *Clocni-rea civilizațiilor* sau *5 minute de istorie*. Dintre volumele publicate, amintim *Pe umerii lui Marx*.

O introducere în istoria comunismului românesc (2005), *Geopolitica Matrioșkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială* (2009) și *Epoca de aur a incertitudinii* (2011).

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-7679-8



www.polirom.ro

Carte publicată și în ediție digitală